
 aula Joaquim Molas

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Retorn sobre les «segones ciutats»,
entre el Noucentisme i l'Avantguarda

Mireia del Ripoll Freixa

23 de maig de 2014

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Vilanova i la Geltrú

La visió idealitzada de la ciutat, entesa com un concepte bàsic per construir la nacionalitat, va ser formulada per Enric Prat de la Riba a *La nacionalitat catalana*. La ciutat, sigui la gran metròpoli —Barcelona— o bé les petites ciutats, havia de ser una de les bases del nou Estat: “... fins a la ciutat i al principat l’Estat era nacional. Tan grec era l’Estat d’Atenes com el d’Esparta, tan català el comtat de Barcelona com el d’Empúries. Una sola nacionalitat era substratum d’aquests Estats; no contenien tota la nació, però no contenien tampoc nacions diferents; la societat que aquests Estats dirigien era una societat homogènia”.² Eugeni d’Ors, per la seva banda, la popularitzava des del *Glosari* amb primera incursió a les pàgines de *El Poble Català*.³ Molt aviat el mite de ciutat supera l’estricta barcelonisme i s’estén a d’altres ciutats. Aquest era el primer pas. Tot seguit, la flama cultural del Noucentisme es va estendre arreu de Catalunya, fomentada, primer, pels grups d’intel·lectuals locals i, després, oficialitzada per la política de la Mancomunitat.

El punt de partida en la redacció d’aquest text ha estat un treball publicat l’any 1994, “El Noucentisme i les segones ciutats”, a *Noucentisme i Ciutat*,⁴ que s’ha revisat i posat al dia. Com a grans treballs de conjunt editats des d’aquesta data hem de citar, en primer lloc, el catàleg de l’exposició *El Noucentisme. Un projecte de modernitat*, comissariada per Martí Peran, Àlicia Suárez i

Aquest treball s’ha realitzat en el marc de GRACMON, Grup de Recerca en Història de l’Art i el Disseny Contemporani. Cal precisar també que el Noucentisme, com és prou conegut, és un moviment ampli i complex que analitzo des de la meua posició com a historiadora de l’art, tenint en consideració l’entorn cultural de l’època però fora de la perspectiva literària

² La nacionalitat catalana. Barcelona, Editorial Barcino, 1934, p. 93-94.

³ Vegi’s Norbert Bilbeny, *Eugeni d’Ors i la ideologia del Noucentisme*. Barcelona, Edicions la Magrana, 1988; Eugenio Triás, *La Catalunya Ciutat i altres assaigs*. Barcelona, L’Avenç, 1984; també les pàgines que dedica Mercè Vidal a *Teoria i crítica en el noucentisme: Joaquim Folch i Torres*. Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1991, p. 72-79.

⁴ Barcelona, Editorial Electa, Generalitat de Catalunya, 1994.

Mercè Vidal.⁵ Josep Murgades en tornà a parlar també a “Definició territorial del Noucentisme” en un seminari celebrat a Reus l’any 2002.⁶ Hem de citar, així mateix, l’exposició itinerant a cura de Joan Minguet i Batllori i Txema Romero *Els altres Noucentistes*,⁷ i els treballs de Rosa Cabré, Montserrat Jufresa i Jordi Malé (eds.), *Polis i nació: política i literatura, 1900-1939*, i Jordi Casassas, *La Fàbrica de les idees: política i cultura a la Catalunya del segle XX*.⁸ En el camp de l’arquitectura s’ha obert un nou espai de debat, els estudis de Joaquim M. Puigvert i Solà, *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*.⁹ Finalment, i encara pendents de publicació, farem referència als treballs presentats a dos esdeveniments recents: la conferència organitzada per l’Aula Joaquim Molas el 23 de maig de 2014 a Vilanova i La Geltrú, *Les ciutats i l’espai intel·lectual. Catalunya (1914-1936)*, i el *I Simposi Internacional sobre Noucentisme* a Barcelona i Sitges, entre el 28 i el 30 de novembre de 2014.

Quan revisem aquest text, ja passat l’any 2014, en què es va commemorar el centenari de la Mancomunitat de Catalunya, tenim prou arguments per entendre la importància d’aquesta institució per a assentar les bases geopolítiques de la nova Catalunya. Ens remetem a tots els títols editats amb motiu d’aquest esdeveniment.

EL DEBAT ENTORN DE LES «SEGONES CIUTATS»

La vindicació de les “altres ciutats” implicava una revisió del ruralisme, un ruralisme d’origen romàntic que s’havia mantingut viu entre els intel·lectuals de la fi de segle. La reorientació que en faran els noucentistes s’ha de buscar en el pensament de Josep Torras i Bages que defensava una visió idealitzada, i sobretot moral, de la vida del camp. Els membres del Cercle Artístic de Sant Lluç, al seu torn, van recuperar aquesta imatge idíl·lica de la natura de la qual serien testimonis la pintura de Llimona o Baixeras.¹⁰ Josep Murgades insisteix en aquesta idea quan fa notar que la ciutat noucentista no sorgeix tant com una contraposició a la vida rural sinó de la creació d’un nou mite, un mite quotidià per “neutralitzar els nombrosos i progressius conflictes que sorgien als nuclis urbans”.¹¹

⁵ Barcelona, Electa, 1994.

⁶ *El Noucentisme a Reus. Ideologia i literatura*. Reus, Centre de Lectura, 2002, p. 25-45.

⁷ Barcelona, Diputació de Barcelona i Museu d’Art de Cerdanyola, 2014.

⁸ Barcelona, Aula Carles Riba, Societat Catalana d’Estudis Clàssics 2003 i Catarroja, Afers, 2009.

⁹ Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2008.

¹⁰ Vegi’s Jaume Aulet, «La revista “Catalunya” (1903-1905) i la formació del noucentisme». *Els Marges*, núm. 30 (I-1984), p. 51.

¹¹ “Assaig de revisió del noucentisme”, *Els Marges*, núm. 7 (VI-1976), p. 48.

En aquest context s'inscriu la coneguda glosa de Xènius "Les Serres i les Ciutats", de gener de 1911. Xènius no està condicionat per una postura antitètica pel que fa al binomi ciutat/món rural, ja que, en darrera instància, proposa la integració d'aquests dos àmbits: "És cosa desitjable que en l'art d'un país, la Ciutat i les Serres, l'element metropolític i el forà, visquin en harmoniós maridatge...", tot i que es lamenta de l'excessiva dependència de la temàtica ruralista: "El nostre d'art, ha estat quasi contínuament, feude de les Serres...". El Noucentisme havia d'imposar el nou ordre, la progressiva "civilització" de les Serres: "Mes hem arribat al Noucentisme. El Noucentisme es caracteritza a Catalunya per aquest fet: la Ciutat adquireix consciència que és Ciutat. I comença a caracteritzar-se per aquest altre: les Serres s'inicien en la consciència de què és la Ciutat". I afegeix, explicitant el paper de les "segones ciutats", "I si no encara les Serres pròpiament dites, almenys les segones ciutats - aquestes simpàtiques segones ciutats de la nostra terra, en què a través de petits nuclis d'escollits, la set d'espiritualitat és tan viva...".¹² D'aquesta manera Xènius deixa molt clar que la conquesta de les "segones ciutats" és simplement un pas per a la definitiva integració de les dues Catalunyes, la rural i la urbana, en un darrera utopia civil. La Setmana Tràgica semblava que s'enduria aquestes aspiracions, però la idea reneix amb més força en els anys immediatament anteriors i posteriors al decret de Mancomunitats.

Hi ha, però, un altre aspecte important en el tema, les relacions d'interdependència entre Barcelona i les segones ciutats. De nou, una glosa de Xènius, *De l'atracció de forasters*, datada el mes de gener de 1910, ens permet deduir els continguts d'aquesta qüestió. Xènius comenta el "Curs Miquel Àngel" que se celebra a Terrassa i el conseqüent trasllat a aquesta ciutat d'un grup d'intel·lectuals barcelonins. En un comentari publicat a la revista terrassenca *La Sembra*, remarca una "certa gelosia de barceloní", afirmant tot seguit que a Terrassa no "se li ha arrabassat encara el títol ni la consideració de Carrer de Barcelona".¹³ Poc després, també des de *La Sembra*, es manifesta Alexandre Galí, en el mateix sentit: "Ara és quan Catalunya comença a ser de debò, ara que les seves ciutats responen i tot obeint el cap director, Barcelona, cada una s'empara, en nom de totes, d'una tasca, a la qual totes deuen contribuir".¹⁴ Barcelona és, sense cap dubte, la ciutat-metròpoli, l'indiscutible punt de referència. El barcinocentrisme s'evidencia també en molts dels textos que hom considera

¹² *Obra catalana completa*. Glosari 1906-1910. Barcelona, Editorial Selecta, 1950, p. 328.

¹³ *La Sembra*, núm. 460 (13-I-1911), p. 4-6. Al número següent (461, 20-I-1911), *La Sembra* recull la contesta del glosador «Qui serà "carrer" de qui?», tot considerant l'actitud de Terrassa com "una bella lliçó d'imperialisme".

¹⁴ *La Sembra*, núm. 463 (10-II-1911), p. 2-3.

programàtics en la definició de la Catalunya-ciutat, com *De provincia* de Josep Carner¹⁵ o *Ciudadania* de Jaume Bofill i Mates, qui afirma: “Heus aquí un signe de Capitalitat: la irradiació cultural. Catalunya patia d’una excessiva fragmentació, d’una manca d’unitat en ço que és tant necessari com la raça i com el territori: la Capital”. I continua més endavant: “Avui en dia la nostra capitalitat, com una regina entre les dames de cort, s’agença bellament voltada d’altres ciutats que si, en extensió o en riquesa poden ser-li inferiors, en esperit li són germanes”.¹⁶ I per acabar aquest recull de textos d’època, en una data avançada (1926), sorgeix una nova polèmica que és interessant recollir malgrat que potser s’hagi de considerar com a isolada. La promou Joan Sacs / Feliu Elias a *La Revista de Catalunya*, escriptor que, ja des de El Papitu, havia manifestat una postura crítica cap al Noucentisme oficial. Sacs comenta l’organització de l’exposició d’art modern català a Terrassa, que considera un fracàs, tot dient que “cal preguntar-se quina utilitat tenen aquestes exposicions tan penosament organitzades fora de Barcelona”.¹⁷

La nòmina de ciutats que mereixen el qualificatiu de “segones ciutats” és encara oberta malgrat la gran tasca feta per recuperar la història local. Aquí hem classificat aquestes ciutats en dos grups. En primer lloc, referenciem les ciutats que es defineixen com a tals amb esperit universalista i en els primers anys del Noucentisme, Terrassa, Girona i Sabadell. Totes elles reflecteixen la voluntat de definir una cultura i establir uns models d’intervenció noucentistes. A banda, tractarem les ciutats que sobresurten en una data una mica posterior, per a les quals el mite expansionista de la ciutat noucentista passa a segon terme i que es caracteritzen per l’acostament de posicions entre el Noucentisme i l’Avantguarda. Seria el cas de Vilanova, Sitges i també Terrassa i Sabadell. Al marge d’aquestes línies generals s’han de considerar altres actuacions, moltes vegades puntuals, però que tenen també un paper en l’evolució cultural de la Catalunya del moment, Manresa, Olot, Reus, Tarragona i tantes altres.

ELS MODELS PER A LA UTOPIA NOUCENTISTA

Terrassa i Girona són les ciutats noucentistes més prematurament definides com a resultat del treball de dues personalitats, Joan Llongueras i Rafael Masó, que es formaren amb altres joves inquiets —establint forts vincles d’amistat— a la Barcelona dels primers anys de segle. Els

¹⁵ *La Veu de Catalunya* (26-VI-1907).

¹⁶ *La Veu de Catalunya* (20-X-1915), reproduït a *Themis*, núm. 8 (20-X-1915), p.11.

¹⁷ En to irònic, l’article parla de les ciutats “treballades per la nostra intel·lectualitat”, que són, per aquest ordre, Terrassa, Vilanova, Girona, Sabadell, Sitges i Tarragona. *La Revista de Catalunya*, vol. V (VIII-1926), p. 213-214, i (IX-1926), p. 428-429.

estudis de Jordi Castellanos sobre Josep Pijoan, de Jordi Casassas sobre Jaume Bofill i Mates i de Jaume Aulet sobre la revista *Catalunya* i el primer Carner, i també un número monogràfic de *Recerques*, intitulat “Industrials, tècnics i polítics (1901-1936)”, han donat molta llum sobre el tema.¹⁸ Jaume Aulet ha estudiat, també, el paper de les entitats religioses en els orígens del Noucentisme, tot destacant-hi la participació de Josep Carner.¹⁹ Així, la relació de Rafael Masó, mentre estudia arquitectura a Barcelona, amb associacions com la Congregació Mariana, l'Acadèmia Catalanista o la Lliga Espiritual de la Mare Déu de Montserrat (des del 1906 és comissionat a Girona per crear una nova delegació).²⁰ A la Lliga Espiritual, Masó entra en contacte amb Joan Llongueras i amb un altre personatge clau en la formació dels nuclis noucentistes, Alexandre de Riquer, que exerceix una forta influència sobre les noves generacions per la seva concepció catòlica i moral de l'art. Alexandre de Riquer fou també qui encomanà a Llongueras, com a director de l'Escola Coral, el grup de música vocal de l'Agrupació Regionalista de Terrassa,²¹ a qui coneixia a través d'una altra institució religiosa, el Centre de Sant Pere de les Puel·les. Riquer, en el Centre de Sant Pere, s'havia convertit en el mentor d'una colla coneguda com la dels paquenyus, composta per Joan Llongueras, Francesc Galí i Manuel de Montoliu.²² Masó es relaciona també amb els sectors universitaris, on coneix —a la Federació Escolar Catalana— Eugeni d'Ors, mentre participa activament en el Congrés Universitari Català de 1903.²³

Entre 1903 i 1905, s'ha de destacar el paper de la revista *Catalunya*, que acull el grup liderat per Jaume Carner. A *Catalunya*, amb Jaume Bofill i Mates, Emili Vallès i d'altres, hi trobem Rafael Masó, Joan Llongueras i, com a director artístic, el seu germà, Jaume Llongueras.²⁴ El mateix Eugeni d'Ors es relaciona amb els promotors de la revista. Les connexions de Carner amb gent de comarques en els seus anys de formació a Barcelona són decisives per a la

¹⁸ Jordi Casassas i Ymbert, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933). L'adscripció social i l'evolució política*. Barcelona, Curial, 1980; Jordi Castellanos, “Josep Pijoan i els orígens del Noucentisme”, *Els Marges*, núm. 14 (1978), p. 31-49; “Intel·lectuals, tècnics i polítics (1901-1931)”, a cura de Jordi Casassas, Jordi Castellanos i Francesc Roca, a *Recerques*, núm. 14 (1983); Jaume Aulet, *Josep Carner i els orígens del noucentisme*. Barcelona, Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

¹⁹ Jaume Aulet, *Josep Carner...* op. cit. p. 64.

²⁰ Jaume Aulet, *Josep Carner...* op. cit. p. 46-49.

²¹ Paulina Pi de la Serra, a *L'ambient cultural a Terrassa* (Terrassa, Edicions de la Caixa d'Estalvis de Terrassa, 1979, p. 120), apunta que hi va decidir també la recomanació de Prat de la Riba, emparentat amb els Pi de la Serra, i que coneixia el pare de Llongueras, empleat de *La Renaixença*.

²² Joan Llongueras, *Evocaciones y recuerdos de mi primera vida musical en Barcelona*. Barcelona, Librería Dalmau, 1944, p. 49-53.

²³ Jaume Aulet, *Josep Carner...* op. cit., p. 66-74.

²⁴ Vegi's les puntualitzacions sobre les dades d'incorporació a la redacció de la revista que dona Jaume Aulet, op. cit., p. 138-139.

posterior difusió del Noucentisme: Rafael Masó i Joan Llongueras, però també Joan Alzina i Melis a Mallorca, o Josep Gassiot i Magret a Olot.

Entrant ja a plantejar els models noucentistes que es difongueren a Girona i Terrassa, podem afirmar que tingueren un to molt diferent. En primer lloc, per la distinta personalitat dels seus promotors, Rafael Masó, arquitecte polifacètic molt amic de Carner, i Joan Llongueras, cada cop més vinculat a Xènius.²⁵ Però, d'altra banda, a Terrassa, la proximitat de la capital li dóna de manera molt més clara el sentit de “carrer de Barcelona”, com deia d'Ors.

Els orígens de l'actitud noucentista a Girona els trobem entre els redactors de la revista *Vida* que, pel seu format i pels propis continguts, és encara modernista. Aquesta revista, d'evidents tendències conservadores, reunia un grup d'intel·lectuals oposats ideològicament als de *L'Enderroch*, revista més republicana, tot i que ambdós grups participen en moltes empreses comunes. *Vida* desenvolupa a Girona un paper similar al de *Catalunya* a Barcelona, mentre que *L'Enderroch* es podria relacionar amb la mentalitat de *Juventut*. Una situació intermèdia la representa *Lectura*, dirigida per Prudenci Bertrana i que es publica entre 1910 i 1911 amb col·laboracions com les de Diego Ruiz i amb contactes amb artistes del Rosselló com Arístides Maillol.²⁶

El grup noucentista a Girona es cohesionava, el 1913, amb la fundació de l'espai cultural Athenea. Darrere d'aquest projecte hi ha la mà de Rafael Masó i també de Xavier Montsalvatge, que prové del grup de *L'Enderroch*. S'hi organitzen conferències, concerts, recitals de poemes..., és el “cenacle” dels noucentistes gironins. La vida d'Athenea és molt

²⁵ De la relació entre Llongueras i d'Ors en donen testimoni la correspondència que es conserva a l'arxiu Llongueras, les gloses que li dedica d'Ors, en especial, una de 1910, en què l'anomena “noucentista” (*Obra catalana completa...*, op.cit., p. 734-736), i el pròleg que escriu per al llibre de Llongueras, *Ínfimes cròniques d'alta civilitat* (Terrassa, 1910)

²⁶ Altres revistes amb noms tant aparentment noucentistes com *Catalanitat* o *Ciudadania* són setmanaris polítics, “publicació de combat” de caire republicà, en els quals hi participen Miquel de Palol, Josep Tharrats, Prudenci Bertrana i també Diego Ruiz i Gabriel Alomar (Dolors Fulcarrà i Torroella, *Girona i el modernisme*. Girona, Instituto de Estudios Gerundenses, 1976, p. 85-92). Sobre el Noucentisme a Girona, vegi's Narcís Comadira, “El noucentisme a Girona”, *Recerques*, núm. 14 (1983), p. 113-122, reproduït a *El Noucentisme i ciutat*. Cicle de conferències..., op. cit., p. 197-210; “Rafael Masó i el Noucentisme a Girona”. *Presència*, núm. 299 (3-IV-1971); Dolors Fulcarrà, *Girona i el modernisme...* op. cit., passim., especialment p. 47 i ss.; Narcís Comadira i Joan Tarrús estan preparant un treball conjunt sobre el Noucentisme a Girona. Vegi's també Jordi Castellanos, “Girona-la-morta. Notes sobre un intent de mitificació decadentista”. *Presència*, núm. 50 (X- 1979), p. 24-27, i Jaume Aulet, *Josep Carner...*, op. cit., p. 206-207. Sobre les aportacions de Rafael Masó es pot consultar Joan Tarrús i Narcís Comadira, *Rafael Masó. Arquitecte Noucentista*. Barcelona, Lunwerg Editores S.A, 1996, i les darreres aportacions de la Fundació Rafael Masó de Girona, coordinades per Jordi Falgàs, entre les quals destaquem Jordi Falgàs, Narcís-Jordi Aragó i altres, *Athenea 1913: el temple del Noucentisme*. Girona, Fundació Rafael Masó, 2013; Vegi's també Eva Vázquez, “Cent anys del miracle d'Athenea”. *Revista de Girona*, núm. 283 (març-abril 2014), p. 20-26.

curta, només quatre anys, però hi passen els capdavanters del Noucentisme. La seu de l'entitat, projectada per Masó, i lamentablement desapareguda, és una de les obres cabdals de la seva producció, amb una façana decorada amb elements ceràmics que havia de presidir una estàtua "teresiana" (la Teresa de *La ben Plantada*), segons paraules del propi d'Ors.²⁷ Masó també estava darrere de l'altre gran projecte del Noucentisme gironí, l'Escola d'Arts i Oficis, per a la qual, fins i tot, es va aixecar un edifici, però que va fracassar com a empresa. Cal assenyalar també el paper de Josep Mª Busquets com a decorador i de la seva "Galeria de Bells Oficis". Ara bé, l'artista que millor reflecteix l'esperit noucentista gironí és l'escultor Fidel Aguilar.²⁸ No podem oblidar, però, Narcís Masó, amic també de Llongueras, mestre a Terrassa i després a S'Agaró i un dels introductors de la Gimnàstica Rítmica de Jaques-Dalcroze.

El darrer capítol del Noucentisme a les comarques gironines es deu també a Rafael Masó, és el projecte d'urbanització de S'Agaró que s'inicia entre 1923 i 1924, però que no es farà realitat fins uns anys més tard. És un projecte coherent de ciutat-jardí que s'ha de posar en relació amb el Terramar de Sitges.

A Terrassa²⁹ van ser molts els barcelonins que s'hi van instal·lar. Joan Llongueras, primer, per mediació, com ja he assenyalat, d'Alexandre de Riquer. Però va ser especialment el trasllat, el 1910, de l'escola Mont d'Or i la inauguració, el 1911, de l'Escola de Vallparadís el que va dinamitzar la ciutat. És també Llongueras qui suggereix a Alexandre Galí la possibilitat d'obrir a Terrassa aquesta entitat educativa quan va tancar l'Escola de Mestres on Galí era professor. Artur Martorell, Joan Bardina, Narcís Masó i Eladi Homs en van ser professors, i Joan Palau i Vera com a director, amb Pere Moles, Manuel de Montoliu i Joaquim Torres García, com a professor de dibuix, a l'Escola Mont d'Or, és a dir, la plana major de la renovació pedagògica catalana. Una intel·lectualitat que va ser rebuda amb els braços oberts pels prohoms locals encapçalats per Joaquim Vancells.

²⁷ 7 Carta d'Eugeni d'Ors a Narcís Masó, reproduïda a *Enric Casanovas*. Girona, Ajuntament de Girona, 1990. El catàleg, amb textos de Narcís Comadira i Teresa Camps, està dedicat al projecte de l'escultura per l'Athenea.

²⁸ *Fidel Aguilar (Un noucentista gironí)*. Girona, Ajuntament de Girona, 1991; Jaume Fàbrega i Colom, *Fidel Aguilar*. Girona, Ajuntament de Girona, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears, 1972.

²⁹Sobre el noucentisme a Terrassa, vegi's, Mireia Freixa, "El noucentisme a Terrassa i els seus protagonistes". *Recerques*, núm. 14 (1983), p. 123-130; *Modernisme i Noucentisme a Terrassa*, Terrassa, Xarxa de Biblioteques Soler i Palet, 1984; "El noucentisme a Terrassa", a *El noucentisme. Cicle de conferències...*, op.cit., p. 211-216; *Terrassa. Cent anys d'art i cultura*. Terrassa, Fundació Cultural Caixa de Terrassa, 1992, que vaig comissariar amb Jaume Aulet. D'aquest autor, vegi's també "El noucentisme literari a Terrassa", *Terme*, núm. 10 (1995), p. 46-50.

Però l'entitat que realment dóna el suport al Noucentisme terrassenc és L'Agrupació Regionalista, que va promoure l'Escola Coral i la secció de Gimnàstica Rítmica, dirigides per Llongueras. La seva revista, *La Sembra*, des de 1906, inicia una forta transformació amb la publicació d'una secció de Llongueras intitulada "Ínfimes cròniques d'alta civilitat", pràcticament en la mateixa data que Xènius iniciava el seu *Glosari*.³⁰ També va ser L'Agrupació qui va organitzar les Sessions Selectes d'Art i va promoure la creació de l'Associació Musical. El Noucentisme terrassenc tindrà, doncs, un fort contingut polític, d'un partit, però, que no serà mai hegemònic a la ciutat.³¹

Al marge de l'Agrupació Regionalista, però fomentat pel mateix grup de persones, s'inicia la publicació de la revista *Ciutat* (gener 1910-juny 1911), la més acurada revista del Noucentisme terrassenc, en la qual hi fan un paper determinant, a més a més de Llongueras, Ramon Rucabado (Gladius) i un jove Rafael Benet. Cal destacar, també, les activitats de la Universitat Popular que, al 1910, és acollida per l'Ajuntament i que organitza el "Curs Miquel Àngel", inspirat clarament en d'Ors i impartit per Josep Lleonart.³²

Cap al 1913, analitzem un període d'estancament a la promoció cultural terrassenca que respon a una crisi de l'Agrupació. S'havien produït lluites internes davant de la creació de la Mancomunitat. *La Sembra* deixa de publicar-se i l'Escola Coral s'emancipa de l'Agrupació. En aquestes dates, però, cal situar l'activitat del Gremi d'Artistes que reuneix el mestre de la pintura terrassenca, Joaquim Vancells, amb pintors de l'escola paisatgista, com els germans Viver, i amb generacions més joves, com Rafael Benet, l'escultor Josep Armengol i l'arquitecte Josep Mª Coll Bacardit.³³ El Gremi desenvolupa la seva activitat entre 1914 i 1917 i es relaciona amb grups paral·lels com Les Arts i els Artistes, l'Agrupació Courbet o el nucli d'artistes de Sabadell. Aquí es podria donar per acabat el curt però intens cicle del

³⁰ Es publicà també en forma de llibre, Terrassa, 1911; recull proses publicades a *La Sembra* entre 1906 i 1910. A més a més de les "Ínfimes cròniques d'alta civilitat", conté la col·lecció de textos "De la festa a les muntanyes", que comenten els aplecs de l'Agrupació Regionalista a Sant Llorenç i a La Mata, i els "Primers articles i comentaris dels temps d'assaig". Cal destacar el pròleg d'Eugeni d'Ors, amb data de desembre de 1908, en què fa referència a la gènesi del *Glosari* i el relaciona amb les "Ínfimes cròniques d'alta civilitat", i torna a parlar dels *Lliris de Terrassa*, nom de la primera glosa que va dedicar a Terrassa (*Obra catalana completa...*, op. cit., p. 496-498).

³¹ I Vegi's Xavier Marcet, *Qui ha manat a Terrassa i altres reflexions*. Terrassa, Egara, 1991; del mateix autor, "El govern de la ciutat de Terrassa del 1875 a 1992", a *Terrassa. Cent anys teixint ciutat*. Terrassa, Ajuntament de Terrassa, 1992.

³² Mireia Freixa i Miquel Freixa, "Miquel Àngel a Terrassa, un projecte cultural del noucentisme", *Terme*, núm. 28, p. 89-100.

³³ Mireia Freixa, *Modernisme i noucentisme...*, op. cit., p. 81-84; Àlicia Suàrez, *Rafael Benet*. Barcelona, Fundació Rafael Benet, 1991, p. 48-50.

Noucentisme terrassenc, si no fos perquè reneix unes dates més tard i de la mà del diari *El Dia*.

També a Sabadell parlem de Noucentisme a l'entorn de la revista *Ars*, amb el poeta Joan Arús com a redactor i promoguda per Joaquim Folguera. Folguera esdevé un personatge bàsic a relacionar aquest nucli sabadellenc amb els promotors de *La Revista*, de la qual se'n parlarà més endavant.³⁴ El Centre Català de Sabadell, pel seu cantó, va organitzar una exposició, acompanyada d'un seguit de conferències, que tingué un gran ressò a la premsa, i que ha esdevingut decisiva per a clarificar la història de l'art català modern, l'exposició *Art Nou Català*. Els promotors foren el marxant Santiago Segura amb Joaquim Folguera i Miquel Poal i Aregall.³⁵ A l'Exposició hi participen membres del Gremi d'Artistes de Terrassa i de Les Arts i els Artistes; entre les conferències, cal destacar la pronunciada per Eugeni d'Ors, "L'Art Nou", que publicà *Vell i Nou*,³⁶ un bon exemple per comprendre com, dins de l'estètica orsiana, es complementa l'entusiasme per la modernitat amb la defensa del sentit clàssic, considerat immanent a l'obra d'art.

La civilitat noucentista arriba a d'altres ciutats catalanes. Els treballs de Josep Albert Planes i Ball, han donat a conèixer l'evolució del Noucentisme a Manresa,³⁷ primer de la mà del mestre Pecanins, deixeble de Llongueras, que dirigeix l'Orfeó Manresà i, més tard, per la publicació de dues revistes, *Cenacle* (1915-1917) i *Ciutat, Ideari d'Art i Cultura* (1926-1928), ambdues amb denominacions ben noucentistes. La primera va ser promoguda per l'escriptor més representatiu del moment a Manresa, Fidel Riu i Dalmau, amb Antoni Arderiu i Ignasi

³⁴ Josep Murgades, "El Noucentisme", a Riquer, Comas, Molas, *Història de la literatura catalana*, vol. 9. Barcelona, Editorial Ariel S.A., 1987, p. 50; Andreu Castells Peig, *L'Art Sabadellenc*. Sabadell, Edicions Riutort, 1961, p. 358-365; M. Folguera i Duran, "Notes biogràfiques de Joaquim Folguera", a *Joaquim Folguera, Poesies completes*. Barcelona, Biblioteca Selecta, 1951 (2^a), p. 21-31. Folguera participa també en el projecte Terramar de Sitges. Mireia Freixa, "Sabadell dins les segones ciutats. Modernisme, Noucentisme i Avantguarda", a *La Col·lecció, 1875-1936*. Sabadell, Museu d'Art de Sabadell, 2002. Com a aportacions més recents, es poden citar la tesi doctoral de Marc Comadran, *El procés d'expansió del noucentisme cap a les "segones ciutats": el cas de Sabadell (1910-1923)*. Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1914, i les comunicacions presentades al *I Simposi Internacional sobre el Noucentisme*. Sitges, novembre 2014: Marc Comadran, *Construint la Petita Europa: Sabadell entre les "segones ciutats" del Noucentisme*, i Josep Lluís Martín i Guerbois, *L'Exposició d'Art Nou Català del 1915*, i del mateix autor, el catàleg de l'exposició *El Noucentisme artístic a Sabadell: l'exposició d'Art Nou Català de 1915*, Museu d'Art de Sabadell, 2015, en premsa.

³⁵ *Catàleg de l'exposició d'art nou català*. Sabadell, Centre Català, 1915. S'ha de tenir en compte la personalitat del sabadellenc Santiago Segura, des del Faians Català i les Galeries Laietanes, primer, i, més tard, des de la Basílica com a difusor de l'art nou.

³⁶ La conferència va tenir lloc el 12 d'agost, *Vell i Nou* la publica al núm. 9 (IX-1915), p. 7 i 8, i al núm. 10 (X1915), p. 7-9.

³⁷ Josep Albert Planes i Ball, "El noucentisme a Manresa", a *Catalunya i la Restauració*. Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 467-475.

Armengou. El mateix grup, quasi deu anys més tard, publica *Ciutat*, tot proclamant-se, però, continuadors de l'esperit de *Cenacle*. En ambdós casos hi participen figures clau dins del moviment noucentista: Joaquim Folguera, Josep M. Lopez Picó, Joaquim Folch i Torres, Rafael Benet, Ferran Mayoral, etc. L'originalitat del Noucentisme manresà resideix en una clara voluntat per superar el provincianisme, però des d'una identificació entre “civilitat” i “rusticitat”.³⁸ Es tracta d'una operació molt tardana que cronològicament s'acosta a les actuacions que comentaré més endavant, però que manté l'esperit regeneracionista de transformació ciutadana dels primers anys del Noucentisme.

En els darrers anys, s'han fet investigacions sobre l'evolució del Noucentisme a Reus, que tingué un caire més literari, amb una forta incidència en el camp de l'arquitectura.³⁹ Sobre Reus, a més de la celebració del seminari de 2002, ja esmentat, podem citar el treball d'Albert Manent, “Apunt sobre el Noucentisme a Reus”, datat així mateix al 2002.⁴⁰ Un altre cas que ha estat tractat darrerament ha estat el de la ciutat de Lleida per part de Joaquim Capdevila i Capdevila, que ha revisat les vinculacions entre el catalanisme i la creació literària, la cançó, la premsa i el consum cultural,⁴¹ unes recerques que ha fet extensives a ciutats com Tàrrrega o les Borges Blanques.⁴² Acabem aquest petit recorregut referenciant el cas d'Olot. A aquella ciutat muntanyenca, s'hi traslladà, al 1915, el pintor Iu Pascual, fill de Vilanova i fundador de Les Arts i els Artistes. Pascual, amb un amic d'Eugeni d'Ors, Josep Mª Masramon, es proposen dinamitzar la vida ciutadana. El resultat va ser la publicació de la revista *Vida Olotina* (1915- 1919) —que va merèixer una valoració positiva de Bofill i Mates des de *La Veu de Catalunya*—⁴³ i, més tard, *Seny* (1919) i *Revista d'Olot* (1926-1928). Així mateix, comptem amb

³⁸ Aquest tema es veu constantment a les editorials de “Ciutat”, com la del núm. 14 (VII-IX-1927) sobre el paisatge.

³⁹ Jordi March et alt., *Arquitectura noucentista a Reus*. Reus, Pragma, 2003.

⁴⁰ *Revista del Centre de Lectura* (2002, primer trimestre), p. 9; Xavier Amorós et alt., *El noucentisme a Reus: ideologia i literatura*. Reus, Edicions del Centre de Lectura, 2002.

⁴¹ “Noucentisme i festes civils de la llengua catalana: les festes del bon mot i la diada de la llengua catalana de 1916”, *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 16 (2003), p. 281-303.

⁴² “La Tàrrrega noucentista, una primera aproximació”, *Urx, revista cultural de l'Urgell*, núm. 13 (2000), p. 145- 227.

⁴³ Jaume Bofill, *Ciutadania*, art. cit

moltes aportacions concretes sobre l'arquitectura noucentista que no podem referenciar de manera concreta per manca d'espai.⁴⁴

ELS MODELS PER A LA UTOPIA NOUCENTISTA

Els límits entre Noucentisme i Avantguarda són equívocs. S'accepta que el Noucentisme pressuposa un aferrament al clàssic que l'allunya de les posicions avantguardistes, però no és cert. El Noucentisme i la política de la Mancomunitat de Catalunya van posar els fonaments de la Catalunya moderna i va iniciar tot un projecte coordinat per portar la cultura a tot el territori. Avantguarda i Noucentisme tenen referents comuns i, al voltant dels anys vint, els corrents avantguardistes participen d'un "retorn a l'ordre" coincidint amb els epígons del noucentisme. En aquesta línia s'hauria de situar la producció d'alguns joves artistes formats a les segones ciutats com Rafael Benet a Terrassa i E.C. Ricart i Rafael Sala a Vilanova, que participen activament en la vida cultural del moment. La seva pintura s'inscriu dins d'una modernitat depurada, sempre dintre de la figuració, influïda per Cézanne, i una certa tendència cap a l'estructuralisme, que evidencia una relació amb Torres García. D'altra banda, també es podria destacar la formació dels dos marxants d'avantguarda més representatius, dins de l'esperit de les "segones ciutats", Santiago Segura i Josep Dalmau, a Sabadell i a Manresa, respectivament.⁴⁵

Els artistes més representatius del moment, i que sempre van mantenir un fort esperit de grup, es van formar a l'Escola d'Art d'en Francesc Galí.⁴⁶ Hi passaren Joan Miró, Rafael Benet i qui fou el més gran representant del Noucentisme a Vilanova, Enric. C. Ricart, i l'arquitecte, també vilanoví J. F. Ràfols.⁴⁷ *La Revista* (1915-1936), la publicació dirigida per López Picó,

⁴⁴ A part dels treballs de Joaquim M. Puigvert i Solà, ja citats, o de les múltiples aportacions de Mercè Vidal Jansà i Raquel Lacuesta, podem citar Albert Arnavat (dir.), *Arquitectura industrial modernista i noucentista del camp de Tarragona i les terres de l'Ebre*. Tarragona, Diputació de Tarragona, 2012; José M. Romero Martínez i Orlando Barrial i Jové, *Guia de la Cerdanyola modernista i noucentista*. Col·lectiu de Recerques Arqueològiques de Cerdanyola, 2001, o la tesi doctoral de Rosa Maria Gil Tort, *Ricart Giralt i Casadesús (1884-1970), un noucentista transversal. Arquitectura, urbanisme i municipi a la Catalunya del segle XX*. Juliol, 2014

⁴⁵ Vegi's els treballs de Jaume Vidal Oliveras, especialment, *Josep Dalmau: l'aventura per l'art modern*. Manresa, Fundació Caixa Manresa, 1988 i *Santiago Segura (1879-1918). Una història de promoció cultural*. Sabadell, Museu d'Art de Sabadell, 1998-1999.

⁴⁶ Roser Masip Boladeras, *El pintor Francesc d'A. Galí i Fabra. Nova visió pedagògica de l'ensenyament artístic*. Barcelona, 1994, tesi doctoral.

⁴⁷ Vegi's Montserrat Comas i Güell, *De la Mancomunitat a la República. L'activitat cultural a Vilanova i la Geltrú*. Vilanova i la Geltrú, Cossetània Edicions, 2013; *Josep F. Ràfols (1889-1965)*. Vilanova i la Geltrú, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, 2001.

amb Carles Riba, Clementina Arderiu, Tomàs Garcés, Rafael Benet, Ramon Rucabado, Joaquim Folguera i J. V. Foix, representaria també la complexitat ideològica del moment.⁴⁸

Però no es pot parlar ja de “segones ciutats”, es tracta d’aportacions concretes i molt valuoses dins del context general del moment, però no de la voluntat de crear una ciutat ideal com a base d’un nou ordre. Sens dubte, una de les causes d’aquest canvi de mentalitat és la progressiva pèrdua d’incidència de Xènius, el principal creador del mite de ciutat, primer per les exigències dels seus càrrecs públics i, més tard, per la seva “defenestració”, al 1920. La petjada de Xènius, però, és encara evident en les noves revistes que mantenen el to de les publicacions dels anys anteriors, per la pròpia estructura de la revista o, fins i tot, per la permanència de seccions inspirades en el *Glosari*. Aquest fet va fer escriure a Josep Pla amb ironia: “Sortiren de seguida els imitadors, innumbrables imitadors, però fins a la data no sembla que hagin reeixit... La grip sempre latent del castellà és el culteranisme, com la grip sempre latent del català és el provençalisme. Volgueren fer el trobador a l’època de les màquines de cosir”.⁴⁹

A Terrassa, *El Dia* (1918-1936), de nou un diari catalanista, vinculat a l’Associació Nacionalista, grup polític adherit a Acció Catalana, manté l’esperit noucentista. Sobresurten dues seccions, “De les Arts i dels Artistes” i “El Noucents”, que mantenen opcions noucentistes amb postulats estètics avantguardistes. La figura clau és Rafael Benet, en la seva doble vessant de crític i pintor.⁵⁰ El promotor de l’Avantguarda és l’industrial Emili Badiella, amic de SalvatPapasseit i Torres García. Els dos participen en la redacció d’*Un Enemic del Poble*, des d’on Salvat llança una de les més cruels crítiques en contra del Noucentisme.⁵¹ A Sabadell, es publiquen també en aquestes dates revistes com *L’almanac de les Arts* (1924-1925), *Garba. Revista catalana* (1920-1922) i *Paraules, revista mensual d’arts i literatura* (1923-?), revistes

⁴⁸ Joaquim Molas, “Les avantguardes literàries: imitació i originalitat”, a *Avantguardes a Catalunya*. Barcelona, Olimpíada Cultural, Fundació Caixa de Catalunya, 1992, p. 48; Maria Carme Ribé, *La Revista (1915-1936). La seva estructura. El seu contingut*. Barcelona, 1983.

⁴⁹ “Homenots. Primera sèrie”, a *Obra catalana completa*, vol. XI. Barcelona, Edicions Destino, 1969, p. 292.

⁵⁰ Alicia Suárez, *Rafael Benet...* op. cit., especialment, cap. 2.

⁵¹ “...els joves de Subur, i així els de Egara, també com si es tractés d’una llegenda, s’anaven convertint d’infants prometedors en vells xarucs”. *Un enemic del poble*, núm. 14 (X-1918), p. 1. Reproduït a l’antologia de J. M. Sobré, *Joan Salvat-Papasseit. Mots propis i altres proses*. Barcelona, Edicions 62. S.A., 1976, p. 47-49.

tardonoucentistes que coincideixen en el temps amb el conegut com a “Grup de Sabadell”, integrat per Joan Oliver, Francesc Trabal i Joan Prat, un grup clarament avantguardista.⁵²

Però serà decisiva per a la configuració d'aquest moment l'aportació dels artistes i intel·lectuals vilanovins.⁵³ Josep Mª Junoy des de la revista *Troços*, i en una data tan precisa per a la història de l'Avantguarda catalana com és la de 1917, fa referència a L'Escola de Vilanova composta per Enric C. Ricart, Rafael Sala i Joan Miró.⁵⁴ En la formació del nucli de Vilanova hi va tenir una forta presència la ciutat de Florència, on van sojornar, al 1914, E. C. Ricart i Rafael Sala.⁵⁵ A Florència refermaren les seves arrels mediterrànies, però també van sentir la fascinació pel Futurisme i l'Avantguarda. De retorn a Vilanova, funden la revista *Themis* (1915-1916), una revista que defensa decididament postures plàstiques noves. La dirigeix Rafael Sala que, tot i que sembla una contradicció, com a pintor s'inspirava en Sunyer. Així mateix, E. C. Ricart com a gravador, amb la recuperació d'una tècnica quasi perduda, es converteix en un dels més brillants seguidors d'una de les premisses que havia definit Xènius, la dignificació dels oficis.

L'Escola de Vilanova està, d'altra banda, relacionada amb el grup de Sitges. Al 1911, s'hi havia instal·lat Joaquim Sunyer, i la construcció del Maricel, sota la direcció d'Utrillo, marcava un canvi d'orientació cultural que va culminar en la celebració de la Festa de la Poesia el 1918.⁵⁶ Però la intervenció més ambiciosa fou el projecte de la urbanització Terramar, projectada per l'arquitecte Josep Mª Martino, que recollia l'ideari de la ciutat-jardí, en una vila que es volia convertir en mite de la Mediterrània. S'encarrega la promoció del projecte a Josep Carbonell i Gener (1897-1979), un jove de Sitges, que coneixia bé els intel·lectuals de la capital. Carbonell funda una revista amb el nom de la urbanització que es publica entre 1919 i 1920, “Amb aquesta bella harmonia de fins utilitaris i espirituals ha de

⁵² Joan B. Ripoll, *Noucentisme i avantguarda: tres fites sabadellenques*. Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1996, i Miquel Bach, *La Colla de Sabadell: entre el noucentisme i l'avantguarda*. Sabadell, Fundació la Mirada, 2002.

⁵³ Sobre Vilanova, vegi's Oriol Pi de Cabanyes, “Notes sobre el noucentisme a la costa de ponent”, a *Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer* (1981), p.49-60.

⁵⁴ Maria Rosa Planas, *Enric-Cristòfol Ricart. Gravador del noucentisme*. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1988, i Oriol Pi de Cabanyes, *Enric C. Ricart i el noucentisme*. Barcelona, Caixa Terrassa i Lunwerg Editores, 2007.

⁵⁵ Alicia Suárez, *Josep Benet...* op. cit., p. 65.

⁵⁶ Oriol Pi de Cabanyes, “Notes sobre el noucentisme...”, op. cit. Sobre el Noucentisme a Sitges, vegi's tots els treballs de Vinyet Panyella, especialment, *Josep Carbonell i Gener. (Sitges 1897-1979) entre les avantguardes i l'humanisme*. Barcelona, Edicions 62, 2000 i *El Sitges noucentista i la Festa de la Poesia de 1918*. Sitges, Llibres de Terramar, 2007, i de Joan de Déu Domènech, “El Noucentisme a Sitges. Dades per a un capítol d'història cultural”, *Serra d'Or*, núm. 420, desembre 1994, p. 915-918.

créixer la nova ciutat estesa des de La Falconera fins a les Coves”.⁵⁷ *Terramar* és una revista cosmopolita que publica també en altres llengües, amb col·laboracions de la categoria de Tristan Tzara o Pierre Reverdy, i que afirma fer intercanvis amb revistes estrangeres com *De Stijl*. Carbonell és també el promotor de *Monitor* (1921-1922), amb la participació de manera molt activa de J. V. Foix i Magí Albert Cassanyes com a crític d’art que ja havia escrit a *Terramar* i també ho farà a *L’Amic de les Arts*. *Monitor*, d’altra banda, tindrà un caire decididament polític, es subtitularà “Gasetta nacional de política, art i literatura” i s’adscriurà a la Conferència Nacional Catalana.

La culminació d’aquest procés ve donada per la revista *L’Amic de les Arts* (1926-1929), dirigida pel mateix Carbonell i portaveu de l’avantguarda més radical a Catalunya. Però *L’Amic de les Arts* és també una revista eclèctica. A tall d’exemple es pot fer referència a la sessió “Els 7 davant El Centaure” (J. V. Foix, Salvador Dalí, Josep Carbonell, Lluís Montanyà, Sebastià Sánchez-Juan, Sebastià Gasch i M. A. Cassanyes), organitzada a Sitges per l’Ateneu El Centaure, del 13 de maig de 1928, i de la qual se’n va fer ressò *L’Amic de les Arts*, publicant els textos de les comunicacions; entre aquests, el de Carbonell “A la recerca d’un nou classicisme”.⁵⁸ La dissertació proposa anar a les fonts clàssiques per derivar en un nou classicisme, que ha de superar les mateixes Avantguardes, per fer-ne, del classicisme, un sentit de vida, un “neoclassicisme vivent”. Una nova utopia que pot clausurar tota aquesta altra utopia que fou el Noucentisme català.

⁵⁷ *Terramar*, núm. 1 (18-V-1918), p. 4.

⁵⁸ La ponència de Carbonell surt publicada als núm. 24 (30-IV-1928), p.181-183; núm. 25 (31-V-1928), p.189-191, i núm. 26 (30-VI-1928), p. 197-198.